

НЕКЕ НАСЕОБИНСКО-ПОПУЛАЦИОНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ

Мирољуб А. Милинчић*

Извод: Трагови људског живљења (материјални и духовни), а пре свега насеобинског развоја, на данашњој територији општине Горњи Милановац (836,6 km², 63 насеља и 47.641 становника) су многобројни, разноврсни и просторно дисперзни. Карактерише их историјска континуираност присуства, од млађе праисторије до данас, али и хоролошка и хронолошка промењивост концентрације. За тумачење најстарије насеобинске и културне прошлости овог геопростора посебно су значајни локалитети у атарима насеља: Рудник, Г. Врбава, Љутовница, Г. Црнућа, Прањани, Браићи, Г. Бранетићи и др. Основа савремене насеобинско-демографске структуре утемељена је од средине XVIII и током прве половине XIX века. У овом раду су посебно апострофиране поједине, за рецентно стање пресудно значајне, насеобинско-популационе промене присутне током друге половине XX века.

Кључне речи: Општина Горњи Милановац, становништво, насеља, промене, демографско старење

Abstract: There are numerous different and spatially dispersive marks of a human living (material and spiritual) and especially of a settlement development at the present territory of Gornji Milanovac municipality (836.6 km², 63 settlements and 47,641 inhabitants). They are characterized by historical continuity, from late prehistory until present time, as well as by chorological and chronological fluctuation in concentration. The most important localities for the research of the oldest settlement and cultural history of this geographic area are situated in following settlements: Rudnik, G. Vrbava, Ljutovnica, G. Crnuca, Pranjani, Braici, G. Branetici etc. The basis of modern settlement-demographic structure dates from the middle 18th and the beginning of 19th century. In this article are stressed particular, especially important for recent condition, settlement-population changes that occurred during the second half of 20th century.

Key words: Gornji Milanovac municipality, population, settlement, changes, demographic ageing

* Рецензију урадио проф. др Србољуб Стаменковић

УВОД

Садашњу насеобинско-популациону ситуацију и њене токове на територији општине Горњи Милановац, као делу брдско планинског простора Шумадије и Централне Србије, одликују многобројне узајамно дејствујуће и синхронизоване промене и тенденције. Током друге половине XX века категорији битних и карактеристичних припадају следеће:

- континуирана насеобинско-популациона атрофија и ерозија виталних функција већине сеоских насеља и њихових атара што ланчаним ефектима подстиче стварање ”социјалног угара” који временом, и у крајњој линији, води ”насеобинском угару”,

- фактички процеси насеобинског проређивања (популационо гашење и/или груписање појединих морфофизиономских делова сеоских насеља) а, административним мерама, увећање броја статистички евидентираних насеља (издвајање Враћевшнице из Прњавора – 1946, Варница из Трудеља – 1955. и Каменице из Дружетића – 1991.),

- општа ниска стопа густине становништва (1961. - 57,29; 2002. - 56,99 ст/км²),

- благ пораст, а затим стагнација и пад укупне популације,

- континуиран пад учешћа популације општине Г. Милановац у укупном становништву Моравичког округа и Централне Србије,

- динамичан демографски пораст града,

- континуирано повећање учешћа урбаног у укупном становништву општине,

- континуирано апсолутно смањење сеоског становништва и његовог учешћа у укупној популацији општине,

- изразито демографско старење и феминизација, пре свега, сеоског становништва и др.

ПРОМЕНЕ У КРЕТАЊУ И РАЗМЕШТАЈУ СТАНОВНИШТВА

Становништво општине Горњи Милановац, као сложен биосоцијални и просторни систем, изложено је многобројним спољним и унутрашњим факторима и интеракцијама развоја произашлих из узајамног деловања природне средине, историјских, друштвено-економских и психосоцијалних процеса. Због овако широке и комплексне међузависности развитака становништва, као реалан демографски процес, представља непрекидан и сложен ток квантитативних и квалитативних промена на најразличитијим нивоима организације живљења од породице и насеља, као локалних, преко регионалних, националних до глобалних оквира.

Такође, становништво је као комплексна и мултидимензионална структура, подложно променама и услед сопствених развојних тенденција.

Општина Горњи Милановац има дисперзну насељеност са густином становништва ($56,99 \text{ ст/км}^2$) која је мања од оне за Моравички округ ($74,53 \text{ ст/км}^2$) и Централну Србију ($103,79 \text{ ст/км}^2$). Заправо, густина насељености општине од 1981.- $60,59 \text{ ст/км}^2$, када достиже свој максимум, опада тако да 2002. године достиже 55% вредности за територију Централне Србије, односно 76,46% за Моравички округ.

Иако је насеобинска историја овог простора дуга и богата основа њене савремене структуре утемељена је од средине XVIII и током прве половине XIX века у процесу интензивног мешања аутохтоног, које је често претстављено старијим досељеницима, и новодосељеног становништва динарске струје, пореклом из Црне Горе, Херцеговине, Полимља и Старог Влаха. Од 1739-1804. године на данашњу територију општине Г. Милановац населило се 3.374 породица, а до краја XIX века још 1.811 (Група аутора, 1985). У процесу насељавања обнављана су нека од ранијих насеља али и подизана друга на новоствореним крчевинама и угарима. Становништво деселавањем крајем XIX века има разноврсније географско порекло и потиче из Босне, Македоније, Метохије и др. крајева.

Табела 1. Неки насеобинско-популациони показатељи положаја општине Горњи Милановац у Моравичком округу (стање 2002)

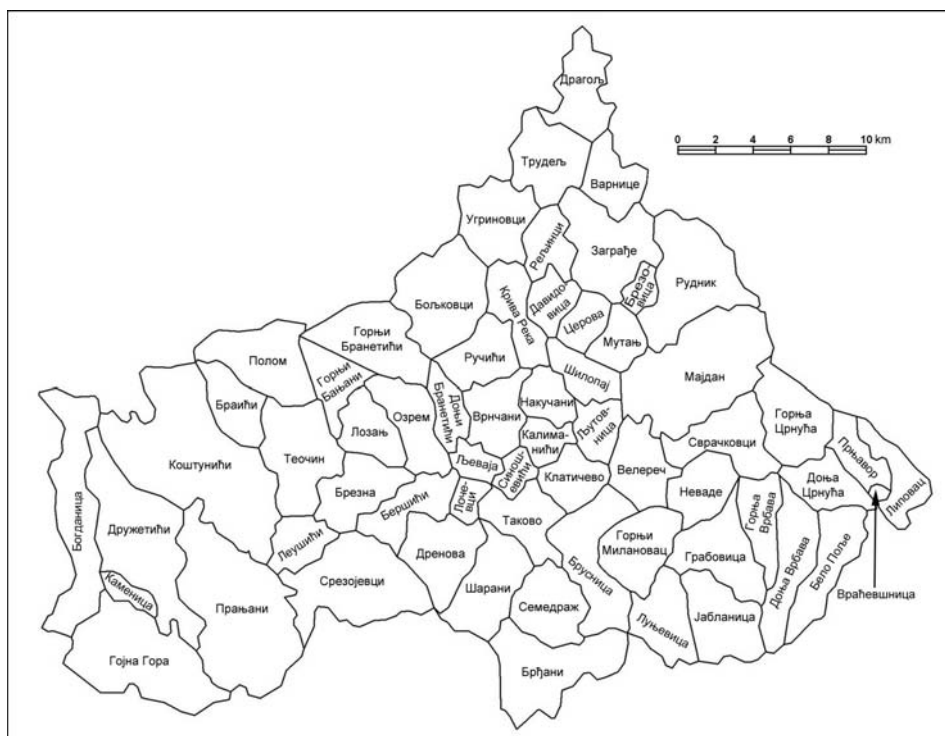
Table 1. Some settlement-population indicators of position of Gornji Milanovac municipality

Општина	Површина у km^2	Број насеља		Средња велич. атара насеља у km^2	Број становника ¹		Просечна густина ст/км^2
		Укупно	Градска		Градско	Укупно	
Г. Милановац	836	63	1	13,3	23.982	47.641	56,99
Ивањица	1.090	49	1	22,2	12.350	35.445	32,52
Лучани	454	36	2	12,6	6.331	24.614	54,22
Чачак	636	58	1	11,2	73.217	117.072	184,07
Укупно	3.016	206	5	14,7	115.880	224.772	74,53

Насеобинска мрежа општине Г. Милановац, као субсистемска мрежа насеља Моравичког округа, представља сложен и динамичан скуп насеља као елементарних насеобинско-географских и друштвено-економских јединица. Њена вишевековна генеза, просторна организација и промене детерминисане су својствима и комбинованим дејствима најразнороднијих географских, економских, социјалних, историјских, стратешких и других релевантних услова и фактора. Као резултат такве међузависности савремену мрежу насеља ове територије одликује велика

¹ Према методологији пописа 2002. године

диверзификованост, разноврсност и диференцираност како у погледу генезе, топографског положаја, морфо-физиономије, популационе величине и демографских карактеристика, функционалног капацитета тако и других битних својстава. Управо је зато истраживање квантитативних и квалитативних насеобинско-популационих карактеристика и тенденција најверодостојнији индикатор праћења и тумачења свеукупне еволуције овог простора.

Приказ 1. Идентификациона основа атара насеља (А.Н.) општине Г. Милановац
Layout 1. Identification basis for settlement areas in Gornji Milanovac municipality

Савремену насеобинску мрежу општине Г. Милановац чине 63 статистички евидентирана насеља (61 катастарска општина) организована у 54 месне заједнице и 24 месне канцеларије. Просечна величина атара је $13,3 \text{ km}^2$ а популациона величина насеља 794 – 1991. и 756,2 - 2002. године, а за 62 насеља у категорији осталих 446 – 1991. и 381,6 становника 2002. године. Осим градског насеља Г. Милановца и села Враћевшница и Каменица осталих 60 насеља на територији општине су разбијена, односно не представљају јединствене просторно-функционалне целине тако да би узимањем у обзир њихових засебних морфо-физиономских делова стварни

број насељених места био знатно већи. Унутар ове групе разбијених сеоских насеља претежно доминирају шумадијски и старовлашки варијетет, у чијој морфо-физиономској структури доминирају мање групе (засеоци, крајеви, џемати) и/или изоловане куће, са личним топонимом. Делови насеља су често формиран по принципу родбинских веза тако да су патронимични називи честа појава.

Табела 2. Укупна, урбана и рурална популација општине Горњи Милановац у периоду 1921-2002. године²

Table 2. Total, urban and rural population of Gornji Milanovac municipality, during the period 1921-2002

	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Општ. укупно	38.927	45.478	49.604	49.859	47.894	48.420	50.651	50.087	48.446
Град	2.436	2.502	2.697	3.402	4.492	10.972	17.791	22.432	24.425
Остала насеља	36.491	42.976	46.907	46.457	43.402	37448	32.860	27.655	24.021

Иако су процеси примарне урбанизације на данашњој територији општине реално старији у савременом смислу они се везују за период интензивне индустријализације, а пре свега прелазак преиндустријског Г. Милановца - статичног у индустријски Г. Милановац - динамичан град. Стопа популационог раста преиндустријског насеља Г. Милановца, од његовог оснивања као "окружне вароши" Деспотовице 1853. године (промена имена у Г. Милановац 1859.) до средине XX века, била је изједначена, а не ретко и мања, од стопе раста становништва општине у целини или појединих других сеоских насеља. Тако, у периоду 1921-1948. године, и поред апсолутног раста са 2.436 на 2.697 становника, учешће урбане у укупној популацији општине опада са 6,26% - 1921; 5,5% - 1931, на 5,44% - 1948. године. Значајније промене у кретању укупне, урбане и руралне популације дешавају се тек од 1948. године. У периоду 1948-1961. године укупан број становника општине опада за 1.710 или 3,45%, рурална популација опада за 3.505 или 7,5%, а урбана популација расте за 1.759 становника или за 66,56%.

Такође, нуклеуси урбанизације са развијеним управним, трговинским, занатским, образовним и другим услужним функцијама били су присутни и код: Рудника³, Бруснице, Прањана, Мајдана, Дружетића, Гојне Горе, Г. Бањана и других насеља. Насупрот динамичног развоја

² Према методологији пописа пре 2002. године.

³ Иако најстарији познати помен насеља Рудник потиче из 1293. године откривени артефакти указују да његова насеобинска историја датира од бронзаног доба. Током античког и средњовековног српског и турског (1476. - 654 домаћинства) периода оно је, са развијеним рударским, трговинским, управним, саобраћајним и др функцијама, једно од најзначајнијих и највећих насеља овог дела Шумадије. Рудник је данас насеље са значајно израженом урбаном физиономијом и делом градским функцијама.

данашњег градског насеља и административног центра општине код ових насеља, у већој или мањој мери, развојна динамика је стагнантна или са изразито негативним токовима.

У дугоременој и снажној интеракцији многобројних, претежно негативних, детерминанти значајан допринос оваквим развојним процесима од 1948. године, а нарочито од 1953. и 1955, када су донете правне основе за развој новог комуналног система у Србији (Закон о општинама из 1953.), имала је и нова административно-територијална организација која је водила смањењу броја и просторном повећању општина⁴ као основних јединица локалне самоуправе. На данашњој територији општине Г. Милановац 26 насеља је изгубило дотадашњи статус општинских центара и функције локалне самоуправе⁵. Укупни ефекти оваквих административних мера имали су значајног удела на покретање и/или поспешивање већ присутних процеса редуковања функционалних капацитета насеља брдско-планинских територија и дестабилизације њене укупне мреже на територији данашње општине.

У условима свеопштих друштвених промена несинхронизован развој крупне инфраструктуре био је даљи подстицајни фактор оваквих развојних тенденција. И док је глобална електрификација⁶ претежно успешно спроведена у периоду 1949-1967. године, путна инфраструктура као услов и оквир материјалног и свеукупног друштвеног развоја (која је заправо у новоствореним условима требала и суштински да отвори ове просторе) је каснила, чиме су потенцирани постојећи и генерисани поједини нови ефекти природне баријерности и географске периферности. Данас смо у ситуацији да, због изражено ниског степена освојености руралних простора, нарочито у северном и северозападном деловима

⁴ Упоређујући Србију и Словенију (попис 1981.) у релацији површине територије (88.361:20.251 km²), броја становника (9.313.676:1.891.864) и броја насеља (6.153:6.051) то се врло очито показује. Такође (стање 2000. год.) упоређујући релације броја општинских центара Словеније и Србије (190:192), просечног броја становника по општини (10.344:51.500), просечне величине територија општина (105,5:465 km²) и насеља (3,35:14,4 km²) локална самоуправа и развојна иницијатива у Словенији има знатно повољнији амбијент. Словенија овде није узета као пример екстремних прилика, јер је просечна територијална, а нарочито популациона величина општина у појединим другим државама Европе знатно нижа од оних у Словенији (Чешка 1.569; Словачка 1.875; Мађарске 3.242 становника и др.), већ као административно-политичка јединица са којом је Србија имала исти макро амбијент развоја дужи од седам деценија.

⁵ Статус општинског центара изгубила су следећа насеља; у оквиру Таковског среза – 18 (Б. Поље, Брезна, Брусница, Г. Бањани, Г. Бранетићи, Клатичево, Коштунићи, Мајдан, Неваде, Озрем, Прањани, Рудник, Савинац, Шилопај, Таково, Теочин, Враћевшница и Врчани), у Љишком – 5 (Трудель, Заграђе, Бољковци, Драгољ и Угриновци), у Пожешком - 2 (Гојна Гора и Каменица) и у Љубићко-трнавском – 1 (Брђани).

⁶ Примарна електрификација на територији општине започета је 1921. у насељу Г. Милановац и 1928. године у Г. Бањанима. Брајићи су 1967. најкасније електрифицирано насеље општине.

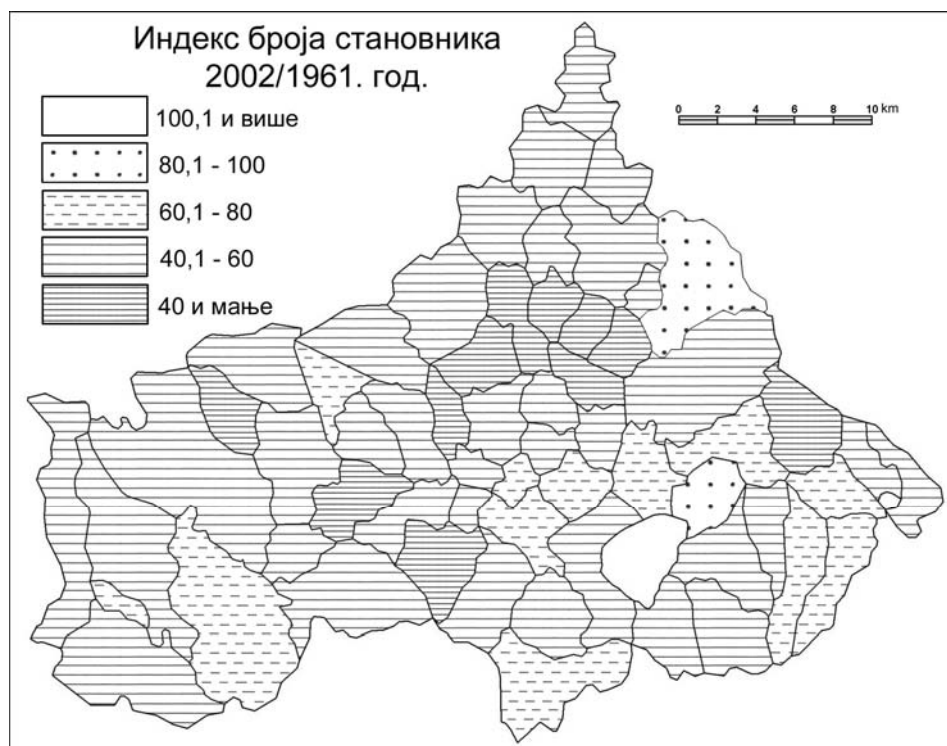
општине, у погледу културно-географског и економско-географског развоја и социо-економске интеграције са околним територијама, говоримо о проблему њихове изразите изолованости и периферности. Наиме, периферност и изолованост ових простора је током друге половине XX века потенцирана интензивним процесима деаграризације, дерурализације и депопулације, чиме је нагло урушен њихов антропогеографски потенцијал.

Савремена индустријска урбанизација Г. Милановца као иницијална, а затим и процеси субурбанизације "започети" почетком 60-тих година XX века утицали су на експанзиван развој града да би у следећим развојним фазама својим функционалним капацитетом и агломеративним претпоставкама он подстицао свој даљи развој али и општу поларизацију простора општине. Тако је само у периоду 1961-1971. године урбана популација порасла са 4.492 на 10.972 или за 144,3% што претставља и њено најизразитије међупописно релативно повећање. У периоду 1971-1981. године са 6.819 становника остварено је апсолутно највеће међупописно повећање као и повећање учешћа у укупном становништву (са 22,66% - 1971. на 35,12% - 1981. године). Временом су овако створене територијалне разлике на једној страни водиле формирању зоне насеобинског агломерирања (град Г. Милановац и приградска насеља Неваде, Велереч и Брусница), а на другој простор наглашене и континуиране насеобинско-демографске стагнације. Индустријализација и урбанизација на једној страни (раст - развој), и дерурализација и депопулација на другој (насеобинско-демографска и привредна стагнација), започета пре више деценија, произвела је савремену изразиту социоекономску поларизацију простора општине Г. Милановац.

Од 1921. до 2002. године укупан број становника општине се, и поред међупописних осцилација, увећао са 38.927 на 48.446 или просечно годишње за 117,52 становника. Посматрано по пописним периодима највећи раст укупног становништва општине остварен је у периоду 1921-1931. године (6.551), а највећи пад 1953-1961. (1.965) и 1991-2002. (2.446 становника⁷). Учешће популације општине Г. Милановац у укупном

⁷ Смањење броја становника у поменутом међупописном периоду резултат је комбинованог деловања реалног пада и промене пописне методологије. Због разлика у дефинисању категорије "укупно становништво" у методологији пописа од 1961. до 2002. године њихова потпуна упоредовост није најприхватљивија и најоправданија. Дефинисана категорија "укупно становништво" је у појединим пописним годинама поистовећивана са "присутним становништвом" или са "сталним становништвом". Резултати пописа 1961. су обрађени по концепцији "сталног становништва", односно према месту сталног становања сваког становника, без обзира где се у критичном моменту пописа налазио. Према методологији пописа 1971., 1981. и 1991. године појам "укупног" или "сталног становништва" подразумева становништво у земљи и становништво на тзв. привременом раду у иностранству као и чланове њихових породица који су са њима боравили у иностранству. Међутим, након пописа 1991. године, извршена је посебна обрада података (СЗС, књ. 9,

становништву Моравичког округа, бележи континуиран пад са 23,11% - 1961; 22,29% - 1971 на 21,7% - 1991 и 21,18% - 2002. године. Исто тако, учешће у укупном становништву Србије смањивало се од 1961. – 0,99% до 1991. – 0,86%, да би у последњем међупописном периоду, 1991-2002. године, и поред апсолутног пада, дошло до извесног пораста у учешћу на 0,88%.

Приказ 2. Индекс промене броја становника у периоду 2002-1961. године
Layout 2. Index of changes in population number, 2002-1961

И док кретање укупног броја становника општине Г. Милановац током анализираних периода варира између благог пораста, стагнације и опадања унутар категорија урбаног и руралног становништва, нарочито од 1961. године, ситуација је дијаметрално различита. Популација

Београд 1996.) која је методолошки уједначила, односно омогућила њихову упоредивост. У складу са међународним препорукама, попис 2002. године у категорији "сталног" или "укупног становништва" подразумева: становништво у земљи, наше држављане чији је боравак у иностранству краћи од годину дана, избеглице са местом боравка у Србији без обзира на држављанство и стране држављане који на територији Србије бораве дуже од годину дана.

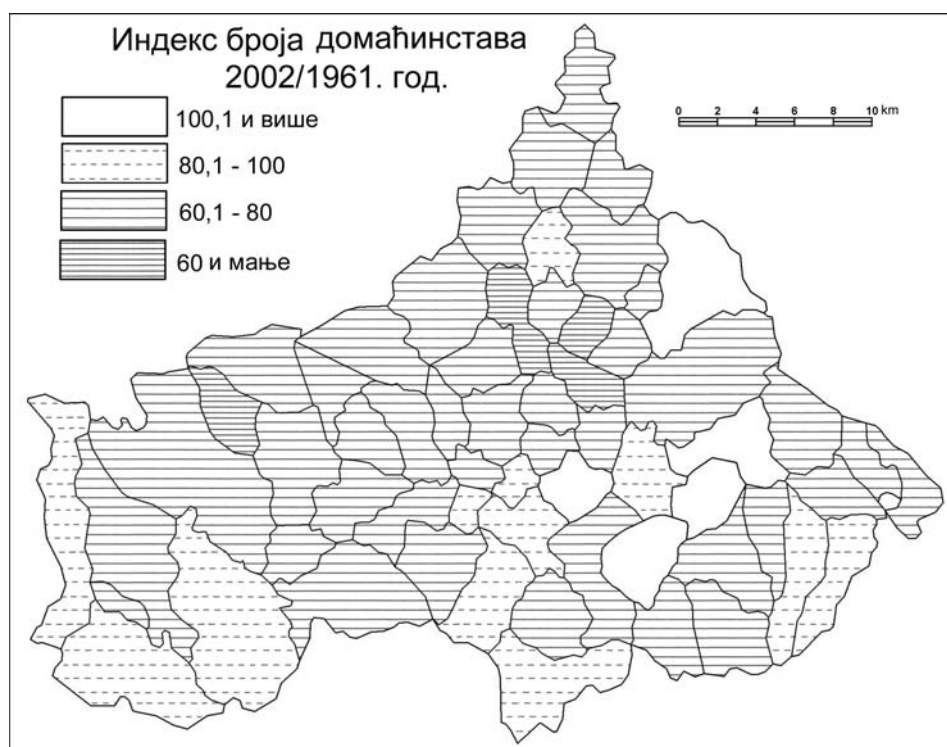
општинског центра се континуирано увећава са 2.436 становника 1921. године на 24.425 – 2002, односно за 902,67%.

Становништво сеоских насеља се после раста од 36.491 - 1921. до 46.907 - 1948. континуирано смањује на 24.021 - 2002. године. Смањење становништва сеоских насеља посебно је интензивно од 1961. године, што је последица исељавања дела радно способног и фертилног (репродуктивно способног) контингента, претежно у град Г. Милановац. Најзначајније апсолутно смањење од 5.954 становника констатовано је у међупописном периоду 1961-1971. године. Индекс броја становника сеоских насеља за период 2002/1961. године је 55,3. Време и обим интензивног апсолутног и релативног смањења руралне популације показује висок ниво позитивне корелације са растом урбане. Тако је у периоду 1961-2002. године учешће урбане у укупној популацији порасло са 9,37% на 50,42%.

Иако је укупна рурална популација општине почела да се смањује од међупописног периода 1948-1953. године (-550) њена анализа за појединачна сеоска насеља показује знатне разлике у динамици, времену почетка и интензитету пада. У међупописном периоду 1961-2002. године од 62 сеоска насеља само је код Враћевшнице констатован раст популације за 15 становника или за 11,36%. По броју становника током целог посматраног периода Прањани су, од свих сеоских насеља, највеће, а Каменица најмање.

Иако анализирани временски период код свих сеоских насеља не би могао поуздано да одговори на питање када је отпочео процес депопулације његова интерпретација може јасно да укаже на различите трендове и интензитета пада како код појединих насеља тако и појединих група насеља са сличном популационом динамиком. Оваква, општа чињенична констатација изискује потребу уважавања постојећих, јасно изражених, разлика и специфичности на нивоу појединачних насеља. Од укупног броја сеоских насеља у периоду 1961-2002. године код 29 или 46,77% евидентиран је појединачни пад укупне популације већи од 50%. Најизраженију апсолутну вредност депопулације у овом периоду имају: Прањани –1.022, Г. Бранетићи –610, Гојна Гора –610, Мајдан –607, Коштунићи –598, Дружетићи –597 и друга. За разлику од апсолутних вредности промене броја становника у којима претежно доминирају популационо највећа сеоска насеља релативни показатељи откривају ниво интензитета депопулације и код мањих. Највећи проценат међупописног смањења у периоду 1961-2002. године констатован је код: Криве Реке – 78%, Браића – 75,4%, Ручића – 70,9%, Давидовца – 70,5%, Д. Врбаве – 70,5%, Шилопаја – 69,6%, Церове – 67,6%, Д. Бранетића и Мутња – 65,3%, Дренове – 64,8%, Г. Црнуће – 61,4% и других.

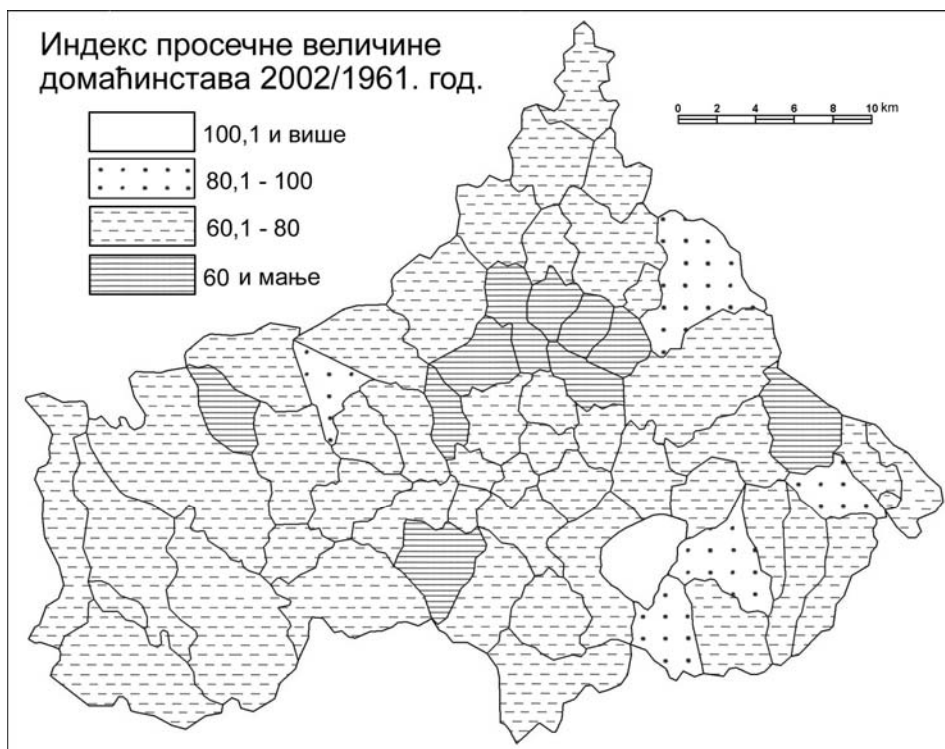
У анализираним периоду континуирани пад има 50 док континуирани раст укупне популације нема ниједно сеоско насеље. Највећи број (61) са негативним билансом евидентиран је у међупописном периоду 1961-1971, а најмањи (56) током 1991-2002. године. Код појединих сеоских насеља дисконтинуитет пада популације је прекидан само у појединим међупописним периодима. Таква ситуација је током 1971-1981. констатована код 4 сеоска насеља (Враћевшница, Рељинци, Рудник и Синошевићи), 1981-1991. - 5 (Брусница, Велереч, Неваде, Прњавор, Синошевићи) и 1991-2002. - 6 (Брђани, Враћевшница, Клатичево, Неваде, Сврачковци и Шарани).

Приказ 3. Индекс промене броја домаћинстава у периоду 1961-2002. година
Layout 3. Index of changes in number of households, 1961-2002

У периоду од 1921. до 2002. године број домаћинстава је на територији општине Г. Милановац увећан са 6.806 на 15.931, или за 2,34 пута, а просечна величина популациона величина смањена са 5,72 на 3,0 ст/домаћинству. На релацији међузависности кретања укупне популације и броја домаћинстава уочљиве су и јасне разлике између општинског центра и осталих насеља кумулативно и појединачно. Код градског насеља број

домаћинства је континуирано, са мањим или већим интензитетом, растао тако да је у периоду од 1921. (490) до 2002. (7.883) повећан за 15,09 пута. Релативно учешће домаћинства градског у односу на насеља у категорији осталих кретало се од 7,2%:92,8% (1921) до 49,5%:50,5% (2002). Истовремено код насеља у категорији осталих број домаћинства је повећан са 6.314 на 8.048 или за 27,46%. Општински центар у укупном расту броја домаћинства Општине у периоду 1921-2002. године учествује са 81%.

Приказ 4. Индекс промене просечне величине домаћинства од 1961-2002. године по насељима општине Г. Милановац

Layout 4. Index of changes in household average size, for period 1961-2002, per settlement in Gornji Milanovac municipality

На нивоу Општине најинтензивнији апсолутни и релативни пораст броја домаћинства у периоду 1961-2002. година констатован је у међупописном периоду 1961-1971. за 1.847 или 15,64%. У истом периоду остварено је и највеће смањење њихове просечне величине са 4,1 на 3,5 ст/домаћинству. Овај тренд је са нешто слабијим интензитетом настављен и током међупописног периода (1971-1981) када се број домаћинства увећао за 1.685 или за 12,34%. Темпо пораста у следећим међупописним

Неке насеобинско-популационе карактеристике општине Горњи Милановац

периодима је изразито стагнирао тако да је њихов број у периоду од 1981. до 2002. године увећан за 593, или просечно годишње за 26,95 домаћинства.

Табела 3. Становништво и домаћинства за општину, категорије насеља и насеља појединачно за период 1961-2002. године

Table 3. Population and households per municipality, settlement category and settlement, for period 1961-2002

	Средња величина домаћинства					Индекс броја становника					Индекс броја домаћинства				
	61.	71.	81.	91.	02.	71/61.	81/71.	91/81.	02/91.	02/61.	71/61.	81/71.	91/81.	02/91.	02/61.
Општина	4.1	3.5	3.3	3.2	3.0	101.1	104.6	98.9	96.7	101.2	115.6	112.3	103.1	100.8	134.9
Градско нас.	2.8	2.9	3.0	3.2	3.1	244.3	162.1	126.1	108.9	543.7	235.3	155	120.5	111	487.5
Сеоска нас.	4.3	3.8	3.5	3.2	3.0	86.3	87.7	84.4	86.9	55.3	96.7	95.9	92.2	92.4	79.0
Бело Поље	4.4	4.1	4.0	3.9	3.4	88.7	95.4	89.5	81.5	61.7	95.7	96.7	92	95	80.9
Бершићи	3.8	3.6	3.2	3.1	2.8	82.5	87	85.5	87.1	53.4	88.8	95.6	89.4	95.6	72.5
Богданица	4.9	4.1	3.7	3.3	3.1	87.1	84.1	81	86.3	51.2	103.1	93.2	90.3	92.9	80.6
Бољковци	4.1	3.7	3.4	2.9	2.5	92	89.7	70.3	78.4	45.5	103	95.6	82.1	91.2	73.7
Браићи	5.0	4.2	3.3	2.6	2.2	76.5	76.2	64.9	65	24.6	90.6	95.8	84.8	76.9	56.6
Брђани	4.3	3.7	3.5	3.3	3.2	87.3	94.4	84.5	103.5	72.1	100.2	101.7	88.4	106	95.6
Брезна	4.3	3.2	3.4	3.0	2.7	75.9	89.3	76.3	77.4	40.0	100.8	83.2	89	83.5	62.3
Брезовица	4.6	3.9	3.9	3.4	3.5	84.5	82.7	91.1	88.2	56.2	100	83.7	102.4	85.7	73.5
Брусница	4.2	3.8	3.7	3.4	3.3	88.7	58	108.8	101	56.6	97.9	59.5	119.9	102	71.2
Варнице	4.8	4.0	3.5	3.1	2.9	89.3	81.5	76.9	76.8	43.0	106.6	92.6	86.7	83.1	71.1
Велереч	4.2	3.6	3.2	3.0	3.2	79.1	70	117.5	108.1	70.4	90.9	79.5	126.5	99	90.4
Враћевшница	3.2	3.0	2.8	2.5	3.0	100.8	113.5	77.5	130.8	115.9	109.8	120	87	108.5	124.4
Врчани	4.3	3.7	3.8	3.4	2.9	86.5	92	82.6	79.1	52.0	99.4	91.8	91.7	90.9	76.0
Гојна Гора	4.9	4.2	3.6	3.2	3.0	91.8	87.2	83	82.7	54.9	107.7	102.4	93.4	87.2	89.8
Г. Врбава	4.3	3.7	3.1	3.0	2.6	72.9	89.9	89.2	73.9	43.2	83.8	109	90.4	86.4	71.3
Г. Црнућа	4.9	4.2	3.8	3.1	2.8	78.8	85.5	77.2	74.9	38.6	91.3	93.1	94.4	84.3	67.7
Г. Бањани	4.2	3.7	3.7	3.5	3.6	91.5	97.6	85.2	84.1	63.9	103.4	96.7	90.8	82.3	74.7
Г. Бранетићи	4.4	3.9	3.6	3.3	2.9	86.5	90.8	81.7	76.5	49.1	97.8	98.1	90.4	84.7	73.5
Грабовица	3.8	3.6	3.7	3.3	3.3	69.5	92.8	90.5	95	55.4	73.6	90.2	101.3	96.2	64.7
Давидовица	4.4	4.0	3.2	2.5	1.9	86	75.8	75.1	60.3	29.5	95.7	92.5	96.8	78.3	67.1
Д. Врбава	4.6	4.1	3.8	3.9	3.6	86.4	90.5	96.1	89.5	67.2	98.6	95.3	95.6	94.9	85.3
Д. Црнућа	4.2	4.0	3.7	3.7	3.6	92.1	94.2	84.3	85.6	62.6	96	100.8	84.3	89.2	72.8
Д. Бранетићи	4.0	3.5	3.3	3.0	2.1	79.8	87.2	79.9	62.4	34.7	91.8	92.1	89	89	67.0
Драгољ	4.1	3.9	3.5	3.2	2.7	81.4	84.4	83.5	71.1	40.8	87.4	93.6	92	82.1	61.9
Дренова	4.6	3.7	3.3	2.7	2.4	77.3	85.9	74	71.6	35.2	95.7	96.8	89.5	80.9	67.1
Дружећићи	4.6	4.4	3.8	3.4	3.2	93.1	85.3	83.2	82.4	54.5	97.2	97.1	93.4	87.4	77.0
Заграђе	4.9	4.3	4.1	3.3	3.1	85.3	92	76.2	81.2	48.6	95.3	97	94.4	88.1	76.9
Јабланица	4.4	3.9	3.7	3.3	2.9	81.8	91.2	81.9	82	50.1	92.3	95.8	92	92.9	75.6
Калиманићи	4.4	3.4	3.3	3.5	2.9	79.5	89	78	89.6	49.5	101.2	91.8	74.4	106.9	73.8
Каменица	3.4	3.1	3.2	2.9	2.6	106.6	98.5	67.2	86	60.7	116.7	95.2	75	93.3	77.8
Клатичево	4.8	3.8	3.5	3.5	3.1	79.8	97.2	89.2	101.4	70.1	100	105.9	88.9	115	108.2
Коштућићи	4.4	3.9	3.7	3.1	3.1	87	84.9	81.1	87.8	52.6	96.2	91.7	96.5	85.8	73.0
Крива Река	3.9	3.2	2.9	2.3	1.8	79.1	81.5	62.5	54.5	22.0	95	90.4	79.6	69.5	47.5
Леушићи	3.7	3.4	3.1	2.7	2.6	87.9	90.7	65.4	95.7	49.9	96.9	96.8	76.7	97.1	69.8
Липовац	4.1	4.1	3.7	3.4	3.1	90.6	86	93	81.9	59.4	91.1	96.5	99.1	89.8	78.2
Лозањ	4.1	3.8	3.6	3.1	2.9	85.5	94.3	78.3	77.8	49.1	92.4	97.5	92.3	83.9	69.8
Лочевци	3.7	3.3	2.8	2.4	2.5	98.2	78.6	71.2	96.8	53.2	110.9	92.9	83	94.9	80.4

Зборник радова Географског факултета

Луњевица	3.8	3.8	3.2	3.3	3.1	73.9	81.1	97.5	96.9	56.6	74.4	95.6	96.5	100.6	69.0
Љеваја	4.1	3.3	3.4	3.0	2.7	77.9	88.8	82.9	82.8	47.4	96.7	88.1	92.3	91.7	72.1
Љутовница	4.1	3.4	2.9	3.1	2.8	71.3	81.8	94.8	79.8	43.7	85.8	95.6	88.5	87	63.2
Мајдан	4.5	4.1	3.5	3.2	3.1	78.9	88.5	76.1	86.4	45.9	86.1	105.1	82.4	89.3	66.5
Мутањ	4.3	4.1	3.1	2.7	2.5	80.7	69.8	77.5	79.4	34.7	85.5	93.2	87.3	87.5	60.9
Накучани	4.0	3.5	3.2	2.6	2.7	84.6	83.1	68.9	86.6	42.0	97.3	90.1	85.9	83.6	63.0
Неваде	3.9	3.7	3.3	3.4	3.1	88.8	77	127.3	110.1	95.9	92.7	87.1	123.1	120.1	119.3
Озрем	4.2	3.7	3.3	2.8	2.6	81	81.5	79.9	80.8	42.6	91.7	91.5	92.6	89.3	69.4
Полом	4.4	3.9	3.7	3.4	3.3	85.9	87.3	83.1	77.5	48.3	98.4	92.1	88.8	81.6	65.6
Прањани	4.2	3.8	3.4	3.2	3.0	94.6	86.2	87	90.1	63.9	102.5	97.7	93	93.7	87.2
Прњавор	4.8	4.0	3.6	3.7	3.2	79.8	87.9	108.5	65.1	49.5	97.8	97.7	104.7	75.6	75.6
Релјинци	4.4	3.9	3.8	3.2	2.8	90	100.2	73.5	82.6	54.8	102	101.9	87.7	93.5	85.3
Рудник	3.5	3.4	3.1	3.0	2.9	99.2	107	91.3	96.9	93.8	103.2	115.5	94.9	101.2	114.5
Ручићи	4.5	3.5	3.2	2.4	2.2	76.5	84.1	63.5	71.2	29.1	99.1	91.8	85.1	77.9	60.4
Сврачковци	4.4	3.9	3.6	3.2	3.0	88.1	98	91	100.8	79.2	99.3	105.7	101.3	109.3	116.2
Семедраж	4.5	4.0	3.6	3.2	3.4	87.9	88.3	82.2	85.2	54.3	99.1	99.1	92.4	80.4	72.9
Синошевићи	4.1	3.4	3.4	3.4	3.2	83.1	100.5	100.9	88.9	74.9	101.5	98.5	103.1	94	96.9
Срезојевци	4.4	3.9	3.4	3.2	2.9	93	88.6	83.5	74.9	51.5	106.3	101	87.3	83.7	78.4
Таково	4.2	3.8	3.7	3.5	3.2	91	97.5	87.3	92.1	71.2	99.4	101.2	91.1	101.3	92.9
Теочин	4.6	4.1	4.0	3.6	3.4	91.8	90.7	78.7	89.5	58.6	102.3	93.6	86.6	95.8	79.5
Трудељ	4.6	4.1	3.6	3.2	2.9	89.3	83.1	81.8	79.7	48.3	99.5	94.2	93.8	86.2	75.8
Угриновци	4.4	3.8	3.7	3.3	3.0	87.6	87	80.2	84.3	51.5	100.5	90.7	89.8	92	75.3
Церова	3.9	3.8	3.1	2.6	2.3	88.2	75.4	75.2	64.7	32.4	91	92.6	89.3	71.6	53.9
Шарани	4.1	3.5	2.9	2.6	2.5	80.3	82.1	74.3	100.6	49.4	96.4	98.1	82.4	103.8	81.0
Шилопај	3.9	3.3	2.9	2.6	2.3	82.9	79.9	69	66.5	30.4	97.4	91.1	75.5	76.6	51.3

Код градског насеља Г. Милановца динамика пораста је у појединим међупописним периодима имала промењиве апсолутне и релативне показатеље. Најзначајнији апсолутни раст од 2.681 домаћинства констатован је 1971-1981, а најзначајнији релативни 1961-1971. године са 135,3%. Кретање броја домаћинства код насеља у категорији осталих бележи раст у периоду од 1921 до 1961, а затим пад до 2002. године. Када су у питању појединачна сеоска насеља у периоду 1961-2002. године апсолутни раст броја домаћинства је присутан код 5 (Враћевшница, Клатичево, Неваде, Рудник и Сврачковци), а код 57 пад. Најзначајнији апсолутни пораст броја домаћинства присутан је код насеља Рудник (+77), а релативни код Враћевшнице (индекс 124,4).

Највећи апсолутни пад броја домаћинства имају: Прањани –87, Грабовица – 83, Брусница – 82, Драгољ – 82, Г. Бранетићи – 72 и друга. Кретање индекса пада броја домаћинства као релативног показатеља указује да су у групи најугроженијих насеља: Крива Река (47,5), Шилопај (51,3), Церова (53,9), Брајићи (56,6) и друга. И док просечна величина домаћинства код насеља у категорији осталих континуирано опада (редукција ширих породичних састава на породичне нуклеусе) код општинског центра има доминантан тренд успореног пораста тако да су међусобне релације у појединим међупописним пресецима следеће: 4,3:2,8 (1961); 3,8:2,9 (1971); 3,5:3,0 (1981); 3,2:3,2 (1991) и 3,0:3,1 (2002).

ПРОСТОРНА ДИСТРИБУЦИЈА СТАНОВНИШТВА

Густина насељености територије анализирана је на нивоу атара насеља у пописним пресецима 1961. и 2002. године. Током 1961. четири атара насеља (Богданица – 22,8; Коштунићи – 26,6; Прњавор – 26,7 и Браићи – 28,4) имају густину мању од 30 ст/км². На укупној територији ових насеља од 92,37 км² или 11,05% територије живело је 2.371 или 4,95% укупног становништва Општине. Током 2002. године ову густину насељености има 36 или 57,14% укупног броја атара насеља укупне површине 522,13 км² или 62,46% општинске територије. Најмању густину насељености имају атари следећих насеља: Браићи – 7; Крива Река – 9,9; и Богданица – 11,7 ст/км². Са густином од 30-50 ст/км² 1961. било је 18, укупне површине 264,73 км², а 2002. године 22 атара насеља са 258,16 км² општинске територије.

Табела 4. Површине, густине насељености (1961. и 2002) и индекс демографске старости по насељима (1961, 1991 и 2002)

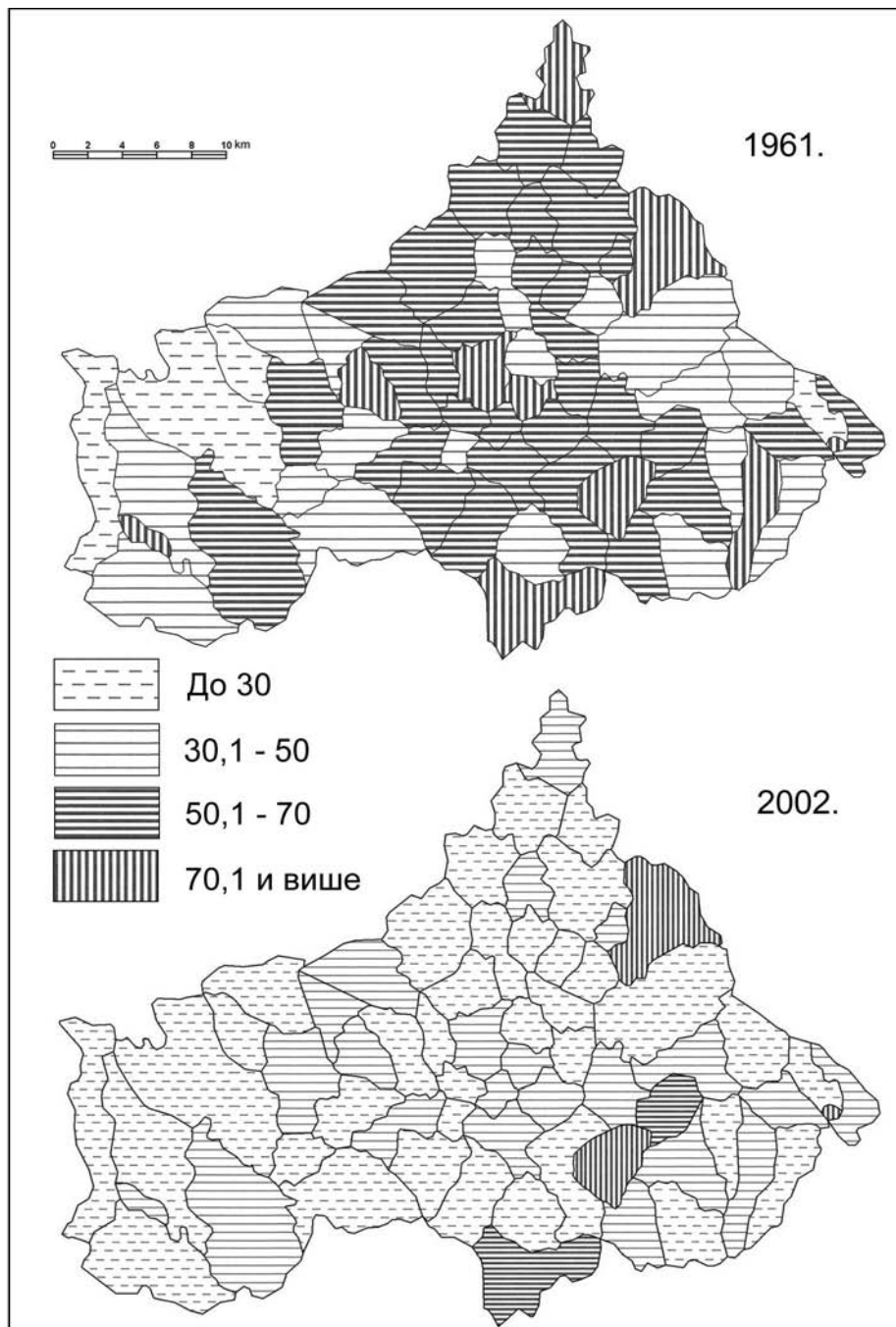
Table 4. Area, population density (1961 and 2002) and index of demographic age per settlement (1961, 1991 and 2002)

	Површина атара у ha	Индекс демографског старења (i _s)			Густина насељености Атара	
		1961.	1991.	2002.	1961.	2002.
Град Г.М.	159	0,3	0,3	0,6	2.825,2	15.361,6
Бело поље	1.066	0,5	1,4	2,0	38,9	24,0
Бершићи	1.018	0,5	1,6	1,8	66,8	35,7
Богданица	2.755	0,3	1,7	1,5	22,8	11,7
Бољковци	2.075	0,4	1,8	2,6	52,4	23,9
Браићи	930	0,5	3,5	6,8	28,4	7,0
Брђани	2.023	0,4	1,2	1,6	86,3	62,2
Брезна	1.140	0,5	1,8	2,3	48,7	19,5
Брезовица	375	0,4	1	1,0	60,3	33,9
Брусница	2.285	0,4	0,7	1,1	52,1	29,5
Варнице	706	0,5	1,4	2,5	51,4	22,1
Велереч	1.435	0,4	0,8	0,9	60,5	42,6
Враћевшница	16	0,4	2,1	1,9	825	956,3
Врнчани	984	0,5	1,6	3,1	74,8	38,9
Гојна Гора	2.970	0,3	1,5	2,1	45,6	25,1
Г. Врбава	896	0,3	1,2	2,8	37,9	16,4
Г. Црнућа	1.432	0,3	1,2	3,3	43,2	16,7
Г. Бањани	758	0,5	1,5	2,1	47,9	30,6
Г. Бранетићи	1.897	0,4	1,8	2,5	63,2	31,0
Грабовица	1.548	0,3	1,1	1,6	57,9	32,1
Давидовица	570	0,5	4,5	31,5	54,0	16,0
Д. Врбава	1.391	0,3	1	1,4	72,2	48,5
Д. Црнућа	897	0,5	1,2	1,5	58,1	36,3
Д. Бранетићи	639	0,6	2,1	5,4	61,3	21,3
Драгољ	1.166	0,5	1,7	2,7	76,5	31,2
Дренова	1.322	0,3	2,8	4,8	57,4	20,2
Дружетићи	3.079	0,3	1,4	2,2	42,6	23,2
Заграђе	1.761	0,3	1,5	2,4	58,4	28,4

Јабланица	1.437	0,3	1,7	2,5	47,4	23,7
Калиманићи	502	0,5	1,4	2,0	72,9	36,1
Каменица	75	0,2	0,2	4,7	81,3	49,3
Клатичево	743	0,4	1,3	1,7	54,5	38,2
Коштунјићи	4.736	0,4	1,9	2,0	26,6	14,0
Крива Река	1.026	0,4	3,6	10,4	45,2	9,9
Леушићи	825	0,4	3,6	3,2	43,0	21,5
Липовац	873	0,5	1,2	1,9	58,6	34,8
Лозањ	904	0,5	1,9	2,8	77,2	37,9
Лочевци	354	0,7	5,2	3,3	48,3	25,7
Луњевица	1.392	0,3	1,1	1,2	66,5	37,6
Љеваја	466	0,3	1,9	2,9	54,3	25,8
Љутовница	671	0,4	1,1	3,2	64,8	28,3
Мајдан	3.358	0,3	1,1	1,9	33,4	15,4
Мутањ	677	0,4	2,3	2,4	44,3	15,4
Накучани	662	0,4	2,3	2,4	44,3	18,6
Неваде	1.047	0,4	0,6	0,8	55,3	53,0
Озрем	1.161	0,4	2,3	4,4	69,5	29,6
Полом	1.615	0,6	1,8	1,7	35,2	17,0
Прањани	4.087	0,4	1,4	1,7	69,3	44,3
Прњавор	816	0,5	1,2	1,5	26,7	13,2
Рељинци	740	0,4	1,2	2,1	60,9	33,4
Рудник	2.336	0,3	0,7	1,2	80,0	75,1
Ручићи	979	0,5	4,5	4,9	51,3	14,9
Сврачковци	1.451	0,3	0,8	1,2	42,7	33,8
Семедраж	1.225	0,4	1,4	1,6	39,7	21,6
Синошевићи	401	0,4	1	1,3	66,6	49,9
Срезојевци	2.502	0,4	1,6	2,7	33,6	17,3
Таково	1.153	0,4	1,2	1,8	60,6	43,2
Теочин	2.026	0,4	1,3	2,2	58,1	34,1
Трудељ	1.720	0,4	1,4	2,5	50,9	24,6
Угриновци	1.721	0,4	1,5	1,8	54,6	28,1
Церова	556	0,6	2,5	9,7	62,2	20,1
Шарани	1.381	0,4	2,9	2,8	50,5	24,9
Шилопај	699	0,4	1,8	5,7	63,5	19,3

Густину већу од 50 ст/км² током 1961. има 41 атар укупне површине 479 км² или 57,3% општинске територије. Током 2002. године у овој групи је само 5 атара насеља укупне површине 55,81 км². На основу кретања густине становништва како код појединачних тако и код група међусобно блиских атара може се констатовати да се код већине атара сеоских насеља ради о правом насеобинско-популационом слому⁸.

⁸ На основу анализе појединих светских искустава Mendras H. (1986) изводи закључак да одржив развојни минимум треба да тежи густини од најмање 50 ст/км². Истраживања, обављена под окриљем УН, указују да ниска концентрација и дисперзност сеоског становништва отежава и поскупљује њихово опремање друштвеном и техничком инфраструктуром и компликованим и скупим услугама (Laskó L., 1986). Управо мала концентрација становништва како на руралним територијама тако и у самим насељима, као основним насеобинским јединицама, уз популациону сенилност и нерационалну мрежу насеља не омогућава одржање постојећих нити изградњу нових објеката супра и инфраструктуре као и достизања потребних форми друштвеног стандарда.

Приказ 5. Густина становништва (ст/км²) по атарима насеља 1961. и 2002.
Layout 5. Population density (population/km²) per settlement area in 1961 and 2002

СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ СТАНОВНИШТВА

Старосна структура становништва је најзначајнији квалитативни показатељ демографског оквира популационе и економске перспективе насеља и њихових административних територија, а и више од тога она је кључна детерминанта демографских, насеобинских, функционалних, привредних и свеукупних економско-географских и физичко-географских процеса. Старосна структура становништва би тиме могла бити основа за пројекцију свеукупне еволуције и егзистенције привредних активности и географског простора уопште.

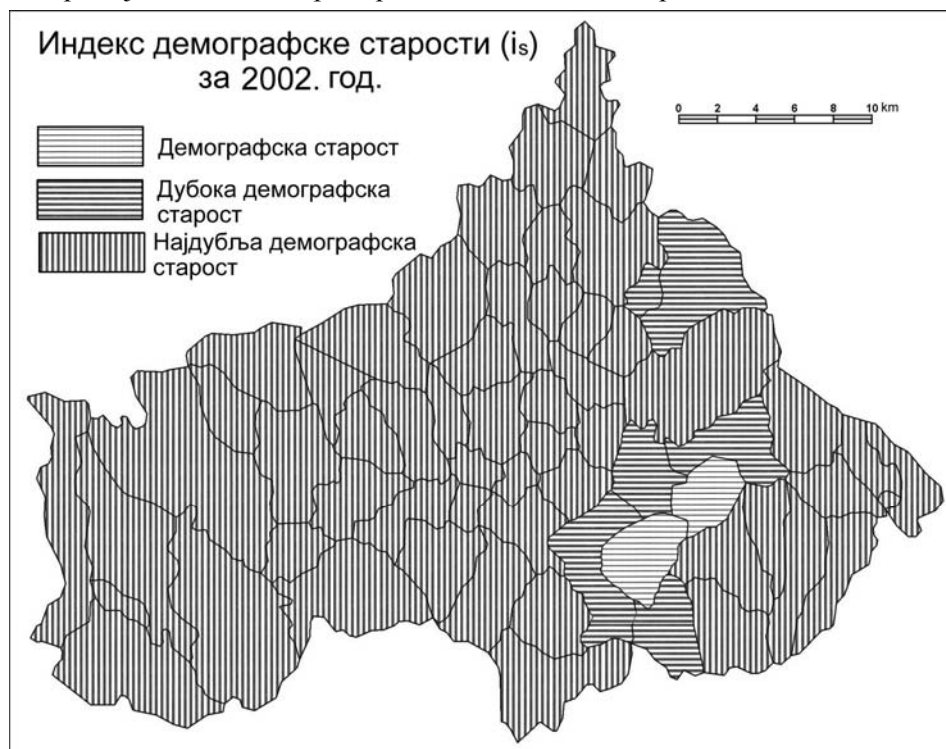
Приказ 5. Индекс демографске старости (i_s) 1961. године на нивоу насеља општине Горњи Милановац

Layout 5. Index of demographic age (i_s) in 1961 per settlement in Gornji Milanovac municipality

Иако је овај процес између општинског центра и осталих насеља, кумулативно и појединачно, диференциран старење је, уопштено узев, основно и опште обележје промене старосног састава становништва код апсолутно свих насеља. Оно је у садашњим условима неповољно у том обиму да се јавља као примарни ограничавајући фактор њеног просторног

и социоекономског опстанка и развика. Старосна диференцираност становништва је утврђена поређењем индекса старости⁹ за свако појединачно насеље у пописним пресецима 1961, 1991. и 2002. године.

На основу изабраног показатеља демографске старости може се констатовати да су насеља општине Г. Милановац, иако знатно и вишеслојно диверзификована, условно најхомогенију старосну структуру имала почетком посматраног периода 1961. године да би у анализираним пресецима 1991. и 2002. године дошло до њихове изразите хетерогенизације и поларизације. Диференцирање промена демографске старости карактеристично је како за појединачна насеља тако и за: групе насеља по типу (градско и остала), категорије насеља различите популационе величине, функционалном капацитету (општински центар, центри заједнице села, примарна сеоска насеља) и др.

Приказ 6. Индекс демографске старости (i_s) 2002. године на нивоу насеља општине Горњи Милановац
Layout 6. Index of demographic age (i_s) in 2002 per settlement in Gornji Milanovac municipality

⁹ Индекс старости говори о односу старог (60 и више година) и младог (до 20 година) дела популације ($i_s = V_{60} / V_{0-19}$).

Постојеће скале стадијума демографске старости (Фригановић М., Пенев Г., Спасовски М., и др.) код ове групе насеља, нарочито за пописе 1991. и 2002. године, напросто нису биле адекватне за примену, зато што су вредности индекса демографског старења код знатног броја појединачних насеља биле такве да су се концентрисале на крајњим границама поменутих модела. Добијени резултати и динамика њихових промена имају такве варијације да је њихову даљу класификацију било тешко реализовати. Класификовање би имало смисла само ако би свакој категорији старости становништва било могуће дати одређени назив.

У стадијуму најдубље демографске старости 1961. није било ниједног насеља, а индекс демографског старења за појединачна насеља се кретао од 0,2 код Каменице до 0,7 код Лочевца. Током 1991. године Каменица је и даље насеље са најмлађом ($i_s - 0,2$), а Лочевац ($i_s - 5,2$) са најстаријом популацијом. У групи насеља са најдубљом демографском старосићу 1991. године било је 41, са 17.063 или 34,07% укупног броја становника. Настављањем процеса демографског старења 2002. године у овој групи је 55 или 87,3% укупног броја насеља са 19.285 или 39,80% укупног броја становника. Према ућешћу насеља у стадијуму најдубље демографске старости 2002. године општина Г. Милановац је са 87,3% укупног броја насеља што је знатно више од просека за Централну Србију - 68,9%.

Релативна хомогеност старосне структуре 1961. године је сасвим извесно, у значајном обиму, рефлектована и утицајем послератног компензационог периода и још недовршених процеса демографске транзиције, због чега су релативни удели младог становништва били приближних величина. И док су у следећим међупописним интервалима промене у старосној структури популације општинског центра биле незнатне, све до последњег међупописног периода, код групе насеља у категорији осталих оне су од 1971. године попримиле тенденцију у правцу изразитог старења. Оваква промена старосне структуре становништва код насеља у категорији осталих била је резултат комбинованог деловања успостављања стандардних секуларних токова природног кретања, који логично наступају после компензационог периода, а пре свега као последица селективне миграције становништва у репродуктивном периоду и надовезаних ефеката смањења рађања¹⁰.

Посебан проблем представљају старачка домаћинства којих на територији општине Г. Милановац има 2.976 или 18,86% укупног броја, што је изнад просека за територију Централне Србије (17,22%) или Моравичког округа (18,35%).

¹⁰ Динамика старења становништва појединачних насеља показује знатну корелацију са процесом њиховог популационог (атомизације) и смањења функционалног капацитета.

ОБРАЗОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА

Образовна структура становништва је значајан фактор и индикатор степена друштвеног, економског и културног развоја али и свеукупних потенцијалних развојних перспектива, нарочито у условима глобалне транзиције привредног система и сагледавања потенцијалних развојних шанси. Ово, пре свега, зато што је ниво школске спреме и писмености основна детерминанта обима и интензитета социјалне и територијалне покретљивости и способности становништва за прихватање нових производних процеса, технологија и свеукупних стандарда привређивања и живљења.

У целокупном периоду друге половине XX века школообразованост, квалификациона структура и уопште културно-просветно стање становништва се непрестано побољшава. Главне карактеристике ове врсте су:

- континирано смањење неписменог становништва,
- позитивне промене у старосној структури неписменог становништва,
- наглашено побољшање образовања контингента урбане популације,
- у знатној мери уједначен развој популације са завршеном основном школом у контингентима урбаног и руралног становништва и др.

Табела 5. Школска спрема становника старијих од 15 година по попису 2002. године (у %)

Table 5. Educational structure of the population (15 and more years old) according to the census in 2002 (in %)

		Без школске спреме	1-3 разр. основне школе	4-7 разр. основне школе	Потпуно основно образов.	Средње образов.	Више образов.	Високо образов.	Обухват
Горњи Милановац	укупно	5,26	3,42	19,95	23,54	39,08	4,1	3,29	98,64
	сеоско	8,02	5,94	32,39	25,14	24,39	1,29	1,3	98,47
Моравички округ	укупно	5,5	2,99	15,88	24,52	41,72	4,64	3,75	99
	сеоско	8,6	5,08	25,62	26,91	29,58	1,39	1,7	98,88
Централна Србија	укупно	6,12	1,98	14,12	23,5	40	7,01	4,59	97,32
	сеоско	9,87	3,54	24,49	28	28,4	1,38	1,96	97,64

Школска спрема и писменост популације приказана је коришћењем резултата пописа становништва 2002. године. Популација старија од 15 година, која је и предмет ове анализе, броји 40.708 или 84,03% укупног броја становника општине. Без школске спреме је њих 2.143 или 5,26%, а неписмених 1.164, односно 2,86% анализирани популације општине. Према показатељима релативног учешћа ових категорија у анализираном контингенту општина Горњи Милановац је у знатно повољнијем положају у односу на Моравички округ и Централну Србију. Истовремено анализа

овог контингента популације код насеља у категорији осталих показује да је учешће популације без школске спреме код општине Горњи Милановац (8,02%) знатно веће у односу на Централну Србију (6,2%), а мање у односу на Моравички округ (8,6%). Према релативном учешћу становника са основном школом у анализираном контингенту општина Горњи Милановац је са 23,54% на нивоу Централне Србије (23,5%), а испод вредности за Моравички округ (24,52%). Код насеља у категорији осталих учешће популације са основном школом код општине Горњи Милановац (25,14%) знатно је мање у односу на Централну Србију (28%) и Моравички округ (26,91%). Слична релација је и код контингента популације са средњом школом. И док је релација њиховог релативног учешћа на нивоу укупног становништва приближно уравнотежена у контингентима популације руралних насеља њихово релативно учешће је код општине Г. Милановац знатно мање.

Незадовољавајућа образовна структура као рестриктивна детерминанта развоја, појединачно и кумулативно, нарочито је изражена код популације насеља у категорији осталих. Узимајући у обзир основну и предоминантну пољопривредну функцију бројних примарних и других сеоских насеља непотпуног и недовољно развијеног функционалног капацитета незадовољавајућа образовна структура ће се јавити као основна рестриктивна детерминанта преласка из аграрних (примарних) у неаграрне (секундарне и терцијарно-квартарне) делатности. Такође, становништво са неповољним образовним карактеристикама је осетљиво али и резистентно на иницијативе, промене и иновације, односно склоно задржавању устаљених навика и начина живота.

МРЕЖА НАСЕЉА ОПШТИНЕ ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ

Мрежа насеља како појединачних територија (субсистемске мреже) тако и у њеној укупности представља сложен и динамичан скуп насеља као елементарних насеобинско-географских и друштвено-економских јединица. Њена вишевековна генеза, просторна организација и промене детерминисане су својствима и комбинованим дејствима најразнороднијих географских, економских, социјалних, историјских, стратешких¹¹ и других релевантних услова и фактора. Као резултат такве међузависности савремену мрежу насеља општине Г. Милановац одликује велика диверзификованост, разноврсност и диференцираност како у

¹¹ У новијој историји у овом погледу истицала се доктрина одбране дефинисана као ОНО и ДСЗ. На бази искустава стечених током Другог светског рата протежирање ове стратегије, као владајућег војно-одбрамбеног аспекта, утицало је на то да се значајна друштвена пажња, пре свега декларативна, посвети респектовању и очувању мреже насеља брдско-планинских простора као потенцијално значајне одбрамбене ресурсне базе.

погледу генезе, морфо-физиономије, популационе величине, функционалног капацитета тако и других битних својстава. Насеља су, заправо, била и остала тежишта функционалне организације и трансформације геопростора и најупечатљивије елементи културног пејзажа. Ове везе су због карактера зависности насеља од атара (географска основа/ресурсна база) најизраженије код примарних и других сеоских насеља непотпуног и недовољно развијеног функционалног капацитета.

Табела 6. Промене у популационој структури насеља општине Г. Милановац по величинским категоријама у периоду 1961-2002. године

Table 6. Changes in population structure of settlements in Gornji Milanovac municipality, per size category, for period 1961-2002

Величинска група	1961.					2002.				
	Насеља		Становника		Ср. вел. насеља у групи	Насеља		Становника		Ср. вел. насеља у групи
	Број	%	Број	%		Број	%	Број	%	
до 299	9	14,29	1.885	3,94	209,4	30	47,62	4.987	10,29	166,2
300 – 499	16	25,40	6.233	13,01	389,6	17	26,98	6.754	13,95	397,3
500 - 999	24	38,09	17.097	35,70	712,4	12	19,05	7.456	15,39	621,3
преко 1.000	14	22,22	22.679	47,35	1.619,9	4	6,35	29.249	60,37	7.312,3
Укупно	63	100	47.894	100	760,2	63	100	48.446	768,9	769

Мрежу статистички евидентираних насеља општине Г. Милановац, разврстаних по правном критеријуму, чини једно градско, које претставља управно-административни центар, и 62 насеља у категорији осталих¹². Основне карактеристике су депопулација највећег броја насеља у категорији осталих на једној и изражена концентрација у општинском центру на другој. Основне тенденције промена популационе величине у периоду 1961-2002. године су:

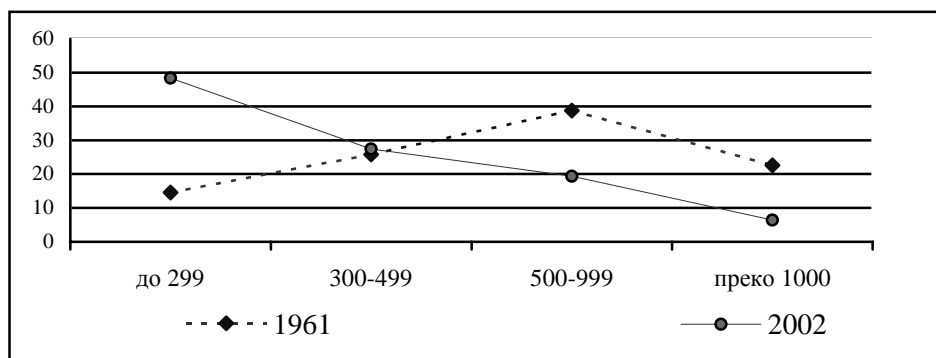
- континуирано популационо уситњавање насеља у категорији осталих,
- прелазак насеља из популационо већих у мање величинске групе,
- динамичан пораст броја насеља у популационо најмањим величинским групама,
- опадање броја насеља у већим величинским групама и
- негативне развојне тенденције просечне популационе величине у величинским групама са највећим бројем насеља.

У циљу лакшег праћења процеса и трендова демографске сукцесије дат је следећи табеларни нумерички приказ синтетизованих промена популационе величине насеља у пописним пресецима 1961. и 2002. године. Уважавајући насеобинске и популационе прилике и тенденције, односно

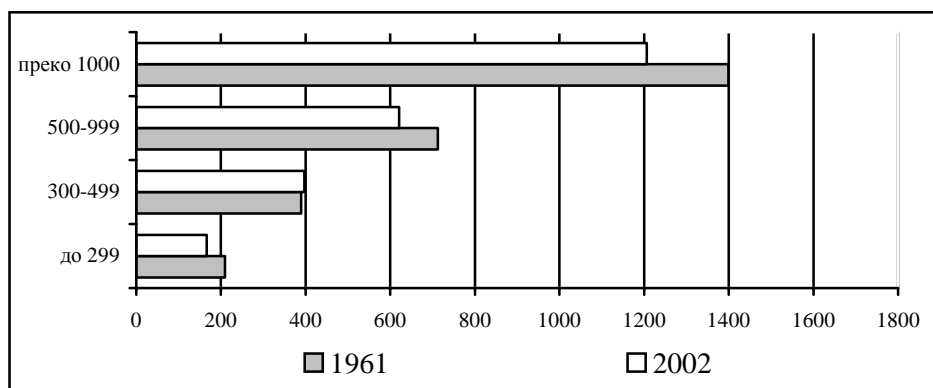
¹² Реална структура мреже насеља, њена сложеност и динамичност је надограђена постојањем многобројних несамосталних насеобинских јединица, а која нису предмет регистра актуалне статистичке евиденције.

чињенице да се територија Г. Милановца одликује знатним учешћем популационо малих насеља груписање је извршено према класификацији популационе величине насеља са следеће четири групе:

- I - до 299
- II - 300-499
- III - 500-999 и
- IV - преко 1000 становника

Приказ 7. Промена релативног учешћа (у %) сеоских насеља општине Г. Милановац у периоду 1961-2002. године по категоријама популационе величине
Layout 7. Changes in relative share (in %) of rural settlements in Gornji Milanovac municipality for period 1961-2002, per categories of population size

Скица 8. Промена средње демографске величине сеоских насеља општине Г. Милановац у периоду 1961-2002. године по категоријама популационе величине
Layout 8. Changes in average demographic size of rural settlements in Gornji Milanovac municipality for period 1961-2002, per categories of population size

Током 1961. године окосницу у мрежи насеља општине Г. Милановац чиниле су категорије од 500 до 999 и од 300 до 499 становника

са 40 или 63,49% укупног броја насеља. У две популационо највеће категорије (насеља преко 500 становника) било је 38 или 60,32% укупног броја насеља са 39.776, односно 83,05% укупног броја становника. Изузимајући општински центар, 1961. године у ове две величинске групе било је 37 насеља, или 58,73% укупног броја са 73,67% укупне популације. Групе популационо најмањих насеља (до 299 и од 300 до 499 становника) 1961. године имају укупно 25 насеља, а њихово учешће у укупној популацији износило је 16,95%.

За 41 годину дошло је до драстичне редистрибуције насеља из једних величинских група у друге. Током 2002. године насеобинску слику чини градско насеље Г. Милановац са 23.982 становника, 30 сеоских насеља са мање од 300 ст, 17 у величинској групи од 300 до 499, 12 између 500 и 999 становника и 3 сеоска насеља са преко 1000 становника.

ЛИТЕРАТУРА

Група аутора (1985): Горњи Милановац и Таковски крај, Дечје новине, Горњи Милановац.

Поповић И. (1992): Регионално-географске карактеристике и структура привреде општине Горњи Милановац – стање и развој у послератном периоду, докторска дисертација, Београд.

Јаћимовић Б. (1969): Рудник – друштвено-економски и просторни развитац, Земља и људи, Св. 19, СГД, Београд.

Lackó L. (1986): Rural Development Issues Industrialized Countries, Centre for Regional Studies, Budimpešta.

Mendras H. (1986): Seljačka društva, Globus, Zagreb.

Јаћимовић Б, Марковић М, Ликић М. (2001): Општина Горњи Милановац, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. I, Географски факултет, АГЕНА, Стручна књига, Београд.

РЗС (различита годишта): Општине у Србији, Београд.

SOME SETTLEMENT POPULATION CHARACTERISTICS OF GORNJI MILANOVAC MUNNICIPALITY

-Summary-

Territory of Gornji Milanovac municipality covers Southeastern part of Sumadija. From geographical point of view, it is almost identical to the basin of Dicina river, left tributary of Zapadna Morava. Thanks to suitable eco-geographic conditions, this territory has numerous, different and spatially dispersed marks of human living and settlement development. They are characterized by historical continuity, from late prehistory until present time, as well as by chorological and chronological fluctuation in concentration. In this article are stressed particular, especially important, settlement-population attributes that are characterized by numerous, mutually dependent and synchronized changes and tendencies.